

تاریخ دریافت: ۹۴/۰۳/۰۲

تاریخ پذیرش: ۹۴/۰۸/۲۰

تجلی هویت اسلامی در طراحی محلات جدید براساس مؤلفه‌های اسلامی نمونه موردی: محله امامیه غربی مشهد

محمد رحیم رهنما*
مهدی وفایی**
رضا صمدی***

چکیده

معماری و شهرسازی یک جامعه هویت یک جامعه را به نمایش می‌گذارد و محلات شهری عرصه‌ای است که این هویت در آنها ظهور پیدا می‌کند. بنابراین طراحی و ایجاد محلات با هویت اسلامی در شهرها می‌تواند بیانگر فرهنگ، شهرسازی و در نتیجه هویت آن شهر و جامعه باشد. لذا با توجه به فرهنگ غنی اسلامی در کشورمان و لزوم توجه به آن در طراحی محلات، هدف این پژوهش ارایه مؤلفه‌های اسلامی با توجه به شرایط امروزه به منظور ارتقای هویت اسلامی در محلات جدید است. روش تحقیق استفاده شده در این پژوهش توصیفی-تحلیلی با هدف کاربردی است. مؤلفه‌های اسلامی به صورت اسنادی و کتابخانه‌ای از احادیث و روایات نقل شده از ائمه اطهار (ع) جمع‌آوری شده و در ۶ دسته اصلی تقسیم‌بندی شده است. مؤلفه‌های استخراج شده دریافت‌های پژوهش براساس اصول کلی ضوابط و مقررات شهرسازی به روز شده و سپس در محله امامیه غربی شهر مشهد مورد بررسی قرار گرفته است. جهت مطالعه معیارهای اسلامی در محدوده مورد بررسی از نرم‌افزار Auto Cad و برای ترسیم نقشه‌ها از نرم‌افزار Gis استفاده شده است. با مطالعه صورت گرفته شده و بررسی‌های میدانی از محدوده مورد مطالعه این نتیجه به دست آمد که اکثر مؤلفه‌های ارایه شده (به جز طراحی محله با محوریت مسجد) در طراحی این محله مد نظر قرار گرفته است. با توجه به اینکه هویت اسلامی در محلات شهرهای اسلامی به کاربری مذهبی (مسجد) گره خورده است لذا توجه و طراحی محلات جدید براساس محوریت این کاربری باید مورد توجه بیشتری قرار گیرد.

واژگان کلیدی

هویت، طراحی محلات جدید، مؤلفه‌های اسلامی، محله امامیه غربی مشهد.

*. دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، استاد گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری دانشگاه فردوسی مشهد. rahnama@yahoo.ir

** پژوهشگر دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری دانشگاه فردوسی مشهد نویسنده مسئول ۰۹۱۵۸۲۴۴۷۵۵

mahdi_3994@yahoo.com

*** پژوهشگر دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری دانشگاه فردوسی مشهد.

samadi.re29@yahoo.com

مقدمه

سخن این نیست که این محلات «بافت‌های قابل شناسایی و قابل تعریف» نیستند، بلکه منظور این است که شناسایی آنها با نام و در مکان مطرح است، نه آن گونه که مردم خود را رشد یافته در آن بدانند و با آنها احساس قربابت کرده و فضاها و زوایای آنها را شناخته و آن را موطن خود تلقی کنند. بالعکس، آن را تجلی‌گاه ارزش‌های فرهنگی مورد احترام و تاریخ خویش احساس نمی‌کنند و به آن به چشم فضایی که در آن زیسته و خاطرات گذشته و آمل آینده خویش را بجویند نمی‌نگرند. و خلاصه اینکه در این طرح‌ها با بافت استاندارد شده‌ای که در غالب شهرها تکرار می‌شوند، یکنواختی و بی‌هویتی در معابر، احجام، نقشه ابنیه، مصالح مصرفی، عملکردهای مشابه و فضاهای عمومی آنها موج می‌زند و اگر نامگذاری‌ها نباشند احساس گمگشتگی برای هر کسی اتفاق می‌افتد (نقی‌زاده، ۱۳۸۷: ۲۴۸). لذا در این پژوهش با توجه با اهمیت وجود محلات با هویت اسلامی در شهرهای اسلامی سعی بر آن داریم که با توجه به آیات، روایات و احادیث نقل شده از پیامبر مکرم اسلام (ص) و ائمه اطهار (ع) و بررسی چگونگی ساخت و ساز در شهرهای قرون اولیه اسلامی که با جهان‌بینی اسلامی ساخته شده‌اند (مانند شهر مدینه و کوفه)، به یک سری مؤلفه‌هایی دست یافته که رعایت آن سبب برداشتن گامی در جهت ارتقای هویت اسلامی محلات جدید شود. بنابراین پژوهش مورد نظر متضمن دستیابی به این سؤال است که مهم‌ترین مؤلفه‌هایی که در ایجاد محلات اسلامی مورد تأکید قرار گرفته‌اند، کدامند؟

سؤالات دیگر پژوهش به شرح زیر است :

آیا مؤلفه‌هایی که با توجه به آیات و روایات برای طراحی محلات و چگونگی ساخت و ساز در آنها پیشنهاد شده، امروزه کاربرد دارد؟

آیا در طراحی محلات جدید (به عنوان مثال محله امامیه غربی) مؤلفه‌های شهر اسلامی مد نظر قرار گرفته شده است؟ با توجه به سؤالات مطرح شده فرضیات این تحقیق عبارتند از :

به نظر می‌رسد چون مؤلفه‌های اسلامی استخراج شده برای طراحی محلات متعلق به شرایط و وضع شهرهای موجود در قرون اولیه اسلامی بوده است برای شهرهای امروزی کاربردی نداشته باشد.

به نظر می‌رسد با توجه به اینکه مؤلفه‌های اسلامی استخراج شده برای طراحی محلات از اصول منطقی و عقلانی در جهت رعایت حقوق افراد و بهره‌برداری مناسب از عوامل مثبت زیست‌محیطی برخوردار است، لذا فارغ از زمان برای همه دوران‌ها کاربرد داشته و اکثراً در طراحی محله امامیه غربی مدنظر قرار گرفته‌اند.

در سرزمین اسلامی، شهر اسلامی، مجموعه‌ای از محله‌های متجانس و همگن است که براساس رابطه‌ها، تناسب‌ها، شکل و وابستگی‌های قومی، مذهبی، حرفه‌ای یا سرزمینی در مکانی مشخص مجتمع شده و هویت و اصالت خود را سال‌ها به همین صورت نگاه داشته است (محمدی و دیگران، ۱۳۹۱: ۲۸). درباره ماهیت و مفهوم شهر اسلامی براساس دیدگاه‌های مختلف نظرات متفاوت و بحث‌برانگیزی ارایه شده است که یکی از مهم‌ترین آنها «شهر اسلامی شهری براساس قوانین و دستورات اسلام» است. در این دیدگاه شهر اسلامی حاصل اعتقادات اسلامی و درک قوانین و اصول اسلامی است. ویژگی اساسی آن از دو عامل قرآن و سنت نشأت گرفته است. براساس این دیدگاه مبانی نظری طرح و ساخت شهر اسلامی براساس اصول و معیارها و ضوابط و قوانین اسلامی است (هیلن براند، ۱۳۷۷: ۴۹-۴۵).

تاریخ تمدن کشور عزیزمان نشان می‌دهد ما در کشوری زندگی می‌کنیم که ابتدا دارای هویت ایرانی بوده و بعدها نیز اسلامی‌بودن به آن اضافه‌شد. لذا هویت ایرانی و اسلامی جامعه ایرانی و فضای زندگی مردم از مقولات بسیار مهمی است که باید مورد توجه قرار گیرد. جابجایی محیط و فضای زندگی باید مذكر به این هویت باشد. این هویت عاملی در جهت وحدت ملی، احساس شخصیت ملی و در تقابل با احساس از خود بیگانگی و خنثی‌کننده احساس حقارت در مقابل اجانب می‌شود. از سوی دیگر هویت شهرها و عناصر آنها هدایتگر افراد به سمت ارزش‌های معنوی مورد احترام و باورهای جامعه هستند، لذا بهره‌گیری مناسب و صحیح (و البته نه تکرار و تقلید) از تجارب (نه از الگوهای) سایر تمدن‌ها و بومی کردن آنها می‌تواند هویت و تمدن جامعه مقصد را نیز به نمایش بگذارد (نقی‌زاده، ۱۳۷۹: ۵۹). با توجه به اهمیت این امر، برنامه پنجم توسعه، دولت را موظف کرده که با همکاری سایر قوا «الگوی توسعه اسلامی - ایرانی» تدوین و جهت تصویب به مجلس شورای اسلامی ارایه دهد (برنامه پنجم توسعه، ۱۳۸۹: ۱).

غربت انسان، تضعیف احساس توطن، تقلیل تعاملات اجتماعی، انزوای ملی، تضعیف احساس تعلق به مکان و امثالهم عواملی هستند که احیای مفهوم محله می‌تواند در تعدیل یا امحای آنها مؤثر باشد. محله به عنوان عنصر واسط در سلسله‌مراتب فضای زیستی (از خانه تا شهر) می‌تواند ارتباط انسان با هم‌نوعانش را (به ویژه در شهرهای بزرگ) فراهم آورده و احساس تعلق به مکان و توطن را در اهل خود تقویت کند (نقی‌زاده، ۱۳۸۷: ۱۳۸-۱۳۹).

محلات جدید شهری، به دلیل تولد تقریباً یک‌باره‌شان، هویتی جز نامی که بر آنها می‌نهند ندارند. البته مراد از این

پیشینه تحقیق

با توجه به نقش پر اهمیت هویت و ارزش‌های اسلامی در شهرهای اسلامی و همچنین اهمیت موضوع شهر اسلامی از نظر برنامه‌ریزان و طراحان شهری و تنوع دیدگاه‌ها و برداشت‌ها از این مفهوم، منابع موجود در این زمینه بسیار متنوع و پراکنده است. ولی با توجه به بررسی به عمل آمده تعدادی مقالات و پژوهش‌های صورت گرفته که قرابت بیشتری با موضوع این پژوهش داشته به شرح زیر است:

آقای نقی‌زاده در پژوهش‌های متعددی از قبیل: «توسعه پایدار، شهر سالم و فرهنگ ایرانی»، «شهر و معماری اسلامی»، «طرح کلی برنامه جامع احیاء شهر اسلامی»، «جایگاه مسجد در طراحی شهرهای اسلامی» و ... به بررسی و توصیف مبانی توسعه پایدار در فرهنگ اسلامی و بیان و جایگاه معماری اسلامی و نقش عوامل مختلف از قبیل مسجد به عنوان بنا و عبادتگاه خاص مسلمانان در ظهور شهر اسلامی و جزییات برنامه احیای شهر و معماری اسلامی پرداخته است (نقی‌زاده، ۱۳۷۹، ۱۳۸۷، ۱۳۸۸ و ۱۳۹۲).

آقایان محمدرضا و علی پورجعفر در پژوهشی به نام «الگوی پیشنهادی محله، با مرکزیت مسجد و فضاهای عمومی مورد نیاز در شهر ایرانی-اسلامی» به توصیف مبانی طراحی محله‌های مسکونی در شهرهای اسلامی به طور کوتاه از صدر اسلام تا کنون پرداخته و نقش و جایگاه مسجد را به عنوان یکی از عوامل مهم و تعیین کننده ابعاد فیزیکی و همچنین برطرف کننده بسیاری از نیازهای اجتماعی، فرهنگی و سیاسی بخش‌های مسکونی شهر مشخص کرده‌اند (پورجعفر و پورجعفر، ۱۳۹۱).

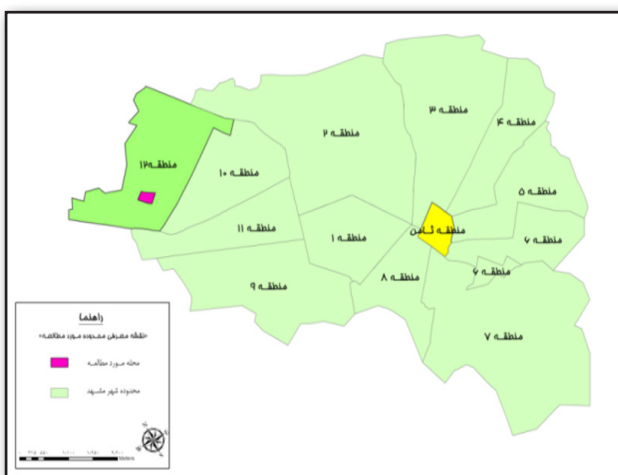
آقای محمدی و همکاران در پژوهشی با نام «شهر اسلامی، شهری ورای گنبد و مناره» به این موضوع پرداخته که تنها وجود مساجد، گنبدها و مناره‌ها در بافت یک شهر نمی‌تواند سبب اسلامی بودن آن شهر بوده، به بیان اصول و ارزش‌های شهر اسلامی پرداخته و شهر اسلامی را از نظر ویژگی‌های کالبدی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و ابعاد زیست‌محیطی مورد بررسی قرار داده و در انتها ابعاد شهر اسلامی را در غالب جدول SWOT ارایه کرده است (محمدی و دیگران، ۱۳۹۱).

مواد و روش‌ها

• قلمرو پژوهش

با توجه به جایگاه و نقش شهر مشهد در گستره شرقی ایران به عنوان پایتخت معنوی ایران و دومین کلان‌شهر مذهبی جهان و همچنین با توجه به چشم‌انداز بیست‌ساله (۱۴۰۵-۱۳۸۵)، که این شهر را به عنوان یک کلان‌شهر مهم فرهنگی و مذهبی - زیارتی با نقش هویت‌بخش، وحدت‌بخش و تعادل‌بخش در سطح جهان اسلام، ایران اسلامی و منطقه شرق کشور در نظر گرفته است (رهنما و همکاران، ۱۳۹۳: ۱۰۳).

لذا برنامه‌ریزی و طراحی‌های با هویت ایرانی - اسلامی در این شهر از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. با توجه به اینکه محلات شهری از مهم‌ترین عرصه‌هایی است که می‌تواند بیان‌کننده هویت شهر باشد لذا طراحی آنها واجد ارزش بسیاری است. از آنجا که یکی از جهات توسعه‌ای در نظر گرفته شده برای آینده این شهر، مناطق واقع در شمال غربی شهر (مطابق با منطقه ۱۲ شهرداری مشهد) از قبیل اراضی امامیه است. این اراضی طبق طرح جامع مصوب مشهد جزئی از محدوده خدمات شهری محسوب می‌شود، این محدوده از جنوب شرق به بزرگراه ۷۵متری میثاق از جنوب غرب به جاده قدیم شاندیز، از شمال به جاده آسیایی و از شمال غرب به بلوار مهدیه محدود می‌شود (مهرآزان، ۱۳۷۹). آنچه باعث شده طرح تفصیلی امامیه غربی شاخص و نمونه جلوه کند محاسبه دقیق و توزیع صحیح انواع کاربری‌ها و خدمات به تناسب پذیرش جمعیت ساکن در آن منطقه است. طرح تفصیلی این اراضی در چند فاز توسط مشاور محترم مهرآزان از سال ۱۳۷۴ تا سال ۱۳۷۹ تهیه شده، با توجه به اینکه محلات واقع در این اراضی در حال ساخت و ساز و شکل‌گیری است و هنوز جمعیت قابل توجهی در آنجا زندگی نمی‌کنند، لذا می‌توان با بررسی چگونگی و نحوه طراحی محلات تأثیر بسزایی در نزدیک‌شدن طراحی و نحوه ساخت و سازها با توجه به مؤلفه‌های اسلامی در این محلات کرد. لذا یکی از محلات واقع در این محدوده (یکی از محلات طرح امامیه غربی) به عنوان نمونه موردی جهت بررسی طراحی‌های صورت گرفته در این محله براساس مؤلفه‌های اسلامی انتخاب شده است. موقعیت این محله را می‌توان در تصویر شماره یک روی نقشه شهر مشهد ملاحظه کرد (تصویر ۱).

تصویر ۱. محدوده مورد مطالعه. مأخذ: نگارندگان.

• روش تحقیق

این پژوهش از نظر روش‌شناسی توصیفی-تحلیلی با اهداف کاربردی است که داده‌های مورد نیاز آن به شیوه اسنادی و مراجعه به کتاب‌هایی از قبیل: قرآن کریم، نهج الفصاحه، کتب حدیث، کتب تاریخی و ... جمع‌آوری شده است. سپس با توجه به بررسی این کتب یک سری مؤلفه‌ها، استخراج و همچنین با توجه به شرایط امروزه مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. در ادامه این مؤلفه‌ها در یکی از محلات طراحی شده در بافت جدید شهر مشهد (محله امامیه غربی) مورد بررسی قرار گرفته است که برای تحلیل و بررسی معیارهای اسلامی در محدوده مورد مطالعه از نرم‌افزار Auto Cad و برای ترسیم نقشه‌ها از نرم‌افزار Gis استفاده شده است.

یافته‌های پژوهش

همان‌طور که اشاره شد هدف پژوهش رسیدن به تعدادی از مهم‌ترین مؤلفه‌هایی که رعایت آنها در طراحی محلات جدید سبب برداشتن گامی در جهت ارتقای هویت اسلامی محلات است که به عنوان نمونه در این پژوهش به بررسی آنها در طراحی محله امامیه غربی مشهد پرداخته شده است. لذا در این راستا ابتدا با بررسی منابع اسنادی از قبیل روایات و احادیث نقل شده از پیامبر مکرم اسلام (ص) و ائمه اطهار (ع) و بررسی چگونگی ساخت و ساز در شهرهایی قرون اولیه اسلامی که با جهان‌بینی اسلامی ساخته شده‌اند، مطالب مختلف مربوط به چگونگی و نحوه ساخت و ساز و قوانینی که از نظر اسلامی باید در نحوه ساخت و ساز و ایجاد محلات مورد توجه قرار گیرد جمع‌آوری و استخراج شده و سپس با توجه به تجزیه و تحلیل محتوای آنها، اقدام به دسته‌بندی آنها کرده، در نتیجه به شش دسته مؤلفه و معیار اصلی رسیده که در ادامه به تشریح و بررسی آنها در محله مورد مطالعه می‌پردازیم:

• محله‌بندی و حدود آن

شهرهای ایرانی قبل از ظهور اسلام، با توجه به فرهنگ غالب طبقاتی، تقسیم و محله‌بندی می‌شدند. پس از ظهور اسلام به مرور تقسیم‌بندی شهرها بر مبنای محله‌هایی تغییر شکل دادند که معیار تقسیم آنها عمدتاً عوامل غیرمادی (یا میزان ثروت) از جمله: ارتباط قومی و قبیله‌ای، مذهب، شغل، موطن اولیه و گاهی انتساب به لایه‌های سیاسی یا اقتصادی بودند (نقی‌زاده، ۱۳۸۷: ۱۳۹-۱۳۸).

ولی با توجه به نوآوری (مدرنیته) شکل گرفته از اواسط دوره قاجار و به دنبال آن نوگرایی (مدرنیسم) منبعت از غرب که از زمان پهلوی اول رواج پیدا کرد، جامعه سنتی کشور را متحول ساخت و با ورود علم و فناوری،

تأثیرات غربی نیز علاوه بر ملیت ایرانی و دین اسلام، در شکل‌گیری هویت ملی راه یافت (رستم‌پور و همکاران، ۱۳۹۳: ۷۱). به عنوان نمونه هنگام طراحی محلات در دنیای مدرن غرب، مدرسه، عامل اساسی در ایده برنامه‌ریزی و طراحی به شمار می‌آید (اوستروفسکی، ۱۳۸۷: ۱۱۳) و دیگر امکانات بخش مسکونی با توجه به نیازهای آن بخش پیشنهاد شده و در مجموع می‌توان گفت که در برنامه‌ریزی و طراحی محلات در غرب، بیشتر به ابعاد فیزیکی برنامه‌ریزی و طراحی توجه شده تا ابعاد فرهنگی-اجتماعی جامعه ساکن در محله (رهنما، ۱۳۸۸: ۳۳) که این عامل کم کم به عنوان یک ایده اساسی در طراحی محلات داخلی نیز مورد تقلید و الگوگیری قرار گرفت. ولی با مروری بر پیشینه محله‌ها در شهرهای ایرانی-اسلامی دریافتیم که گرچه دسترسی‌هایی در مقیاس پیاده به امکانات محله، تا حدودی تعیین‌کننده محدوده محله است اما به طور کلی محدوده محله‌ها را بیشتر روابط اجتماعی و نه شعاع عملکرد مدرسه (مانند آنچه در نظریه کلارنس پری و کلارنس اشتاین مطرح شده است) تعیین می‌کرد (شیعه، ۱۳۸۶: ۵۰-۴۵).

همان‌طور که در بالا ذکر شد محلات را با توجه به عملکرد و روابط اجتماعی‌شان می‌توان مشخص کرد ولی اگر بخواهیم که یک حدود و شعاع عملکردی برای آنها تعریف کرد باید گفت که با توجه به اینکه فلسفه و هدف اصلی آفرینش انسان بر طبق آیات قرآن کریم عبادت است (ذاریات، آیه ۵۶) و نماز هویت مسلمانی و (به تعبیری) پرچم اسلام است، مکان مسجد نیز هویت مکان زندگی مسلمانان (یا هویت شهر اسلامی) است. هویت شهر اسلامی با هویت مسجد گره خورده، یا به عبارت دیگر مسجد به عنوان عامل بارز هویتی شهر اسلامی ایفای نقش می‌کند. لذا بهتر است این کاربری (عنصر مذهبی و معنوی) را به عنوان محور طراحی‌های خود در نظر گرفت و در طراحی محلات به جای تقلید با توجه به هویت اسلامی دست به طراحی زد.

اگرچه در مورد حدود و ابعاد محله روایتی که صراحتاً و به طور مشخص به آن اشاره کرده باشد شاید یافت نشود، ولی اگر در طراحی محلات محوریت طراحی را براساس کاربری مذهبی (مسجد) قرار داد می‌توان در این زمینه به سخنان گوهربار امیر المؤمنین (ع) استناد کرد که می‌فرمایند: «حریم المسجد اربعون ذراعاً و الجوار اربعون داراً من اربعة جوانبها».

حریم مسجد چهل ذراع است و چهل منزل از چهار طرف همسایه انسان محسوب می‌شوند (دهقان، ۱۳۸۶: ۴۲۴ و ناظم‌زاده قمی، ۱۳۷۵: ۱۳۴).

پس با توجه به این حدیث حدود محله در اسلام به فاصله چهل قطعه از هر طرف نسبت به کاربری مذهبی (مسجد)

پس با توجه به موارد ذکر شده نتیجه می‌گیریم که کاربری‌هایی اصلی که از نظر اسلامی در سطح محلات پیشنهاد می‌شود کاربری‌هایی از قبیل: مسکونی، مذهبی (محوریت ایجاد هر محله براساس این کاربری است مانند مساجد، حسینیه‌ها و تکایا)، آموزشی (در سطح محلات مانند مهد کودک و دبستان)، تجاری (تجاری‌هایی که برای رفع مایحتاج روزانه هستند مانند نانواپی، قصابی، میوه‌فروشی و ...) است و ضمناً کاربری‌هایی که در شهرهای قرون اولیه اسلامی وجود داشته ولی به دلیل نداشتن کاربرد امروزه دیگر توصیه نمی‌شود مانند: آب‌انبار، سقاخانه، حمام عمومی، ... و در عوض تعدادی کاربری‌های جدید با توجه به شرایط امروزه برای این محلات توصیه می‌شود مانند کاربری‌های تأسیسات و تجهیزات شهری (مانند پست‌های برق، تلفن و... در سطح محلات)، فضای سبز، خدمات شهری (مانند سرویس‌های بهداشتی، پارکینگ و... در سطح محلات)، ورزشی و ... که با توجه به بررسی به عمل آمده در محله مورد مطالعه و بر طبق طرح تفصیلی طرح امامیه غربی کاربری‌های که برای این محله پیشنهاد شده است (تصویر ۴) به صورت مسکونی

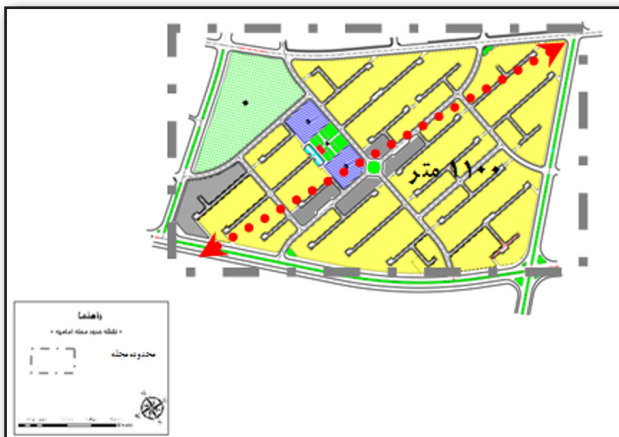
است که اگر عرض هر قطعه را به طور متوسط ۱۵ متر در نظر بگیریم (با احتساب معابر بین قطعات) می‌توان گفت حدود محله فاصله ۶۰۰ متری کاربری مسجد است که این فاصله با مقدار مسافتی که فرد طی ۱۰ تا ۱۵ دقیقه برای دسترسی به آن طی می‌کند برابری است. یعنی اینکه می‌توان حدود محله را به صورت دایره‌ای به شعاع ۶۰۰ متر فرض کرد یا اینکه با توجه به اینکه اکثر محلات مربع شکل هستند حدود آن را به صورت مربعی با طول ضلع ۱۲۰۰ متر و قطر تقریباً ۱۷۰۰ متر ($1200 \times \sqrt{2}$ متر) فرض کرد (تصویر ۲).

در محله مورد مطالعه با بررسی به عمل آمده متوجه این مطلب می‌شویم که محوریت طراحی محله به جای کاربری مذهبی با توجه به کاربری آموزشی (دبستان) بوده است (مانند طراحی واحدهای خودپار در غرب)، و محدوده محله به صورت مستطیلی به طول قطر ۱۱۰۰ متر است که از فاصله به دست آمده برای حدود محله کمتر است. پس با توجه به موارد ذکر شده این محله از لحاظ حدود ابعاد و اندازه تشابه زیادی به یک واحد همسایگی دارد (تصویر ۳).

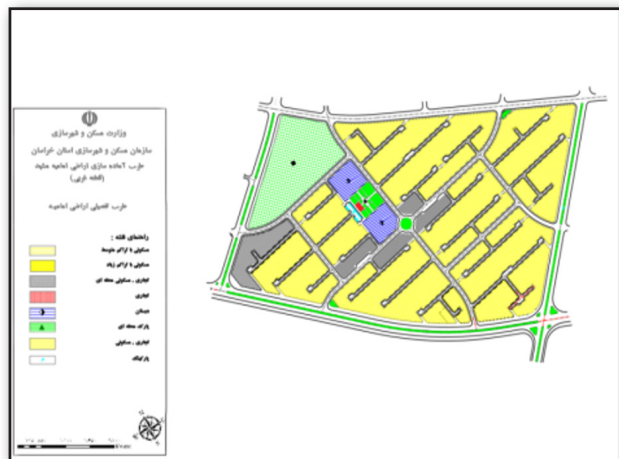
• انواع کاربری‌ها در سطح محله

معمولاً محلات در شهرهای اسلامی، چنان‌که شواهد آنها را در یزد، مشهد و دیگر شهرها می‌یابیم، هر یک مرکزی با عناصر عملکردی خاص در مقیاس محله داشته‌اند. هر مرکز محله از عناصری مانند بازارچه، مسجد، حسینیه، آب‌انبار، کارگاه‌ها، زورخانه و میدانچه تشکیل می‌شد. اما همواره مسجد و بازارچه عنصر اصلی و مشترک مراکز محلات بوده است (سعیدی رضوانی، ۱۳۶۸: ۱۱۵-۱۱۴).

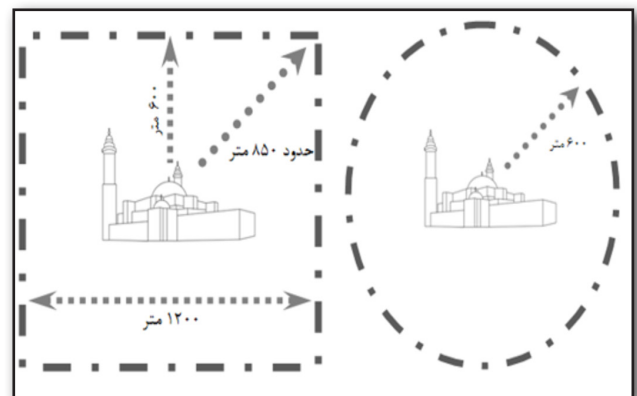
در مورد کاربری آموزشی (مدرسه) این نکته واجد اهمیت است که در صدر اسلام محل آموزش، مسجد بود. به این ترتیب که حلقه‌های درس در اوقاتی غیر از وقت‌های نماز جماعت و وعظ تشکیل می‌شد (کیانی، ۱۳۹۱: ۱۲۲ و ۱۲۳). لذا در دوران اوایل ظهور اسلام کاربری مذهبی و آموزشی به صورت توأم با یکدیگر و به صورت کاربری مذهبی- آموزشی بوده است.

تصویر ۳. حدود محدوده محله امامیه غربی. مأخذ: نگارندگان.

تصویر ۴. طرح تفصیلی محله امامیه غربی. مأخذ: مهرآزان، ۱۳۷۹.

تصویر ۲. حدود محدوده محله. مأخذ: نگارندگان.

اسلام این بوده است که طرح این شهرها به صورت اندامواره و نامنظم، بوده و سرشت خودانگیخته شهرهای اسلامی مانع پیدایش شبکه منظم معابری شده است. ولی بررسی‌های صورت گرفته و شواهد بیانگر این مطلب است که اسلام با معابر پهن و وسیع آشنا بوده است و بی‌نظمی نقشه شهرهای اسلامی در اکثر موارد یک واقعیت ذاتی نیست بلکه یک واقعیت مکتسبه است. شهر اسلامی در عین داشتن بافت فیزیکی پیچیده دارای نوعی نظم اجتماعی است و همچنین در عین داشتن بی‌نظمی ظاهری دارای نظم ارگانیک است (باقری، ۱۳۸۶: ۱۲۶-۱۲۵).

در مورد اینکه عرض معابر در شهرهای اسلامی چگونه باید باشد می‌توان به تعدادی از ضوابطی که هنگام طراحی معابر در شهرهای اولیه اسلامی که توسط پیامبر مکرم اسلام (ص) استفاده شده یا در نحوه شبکه‌بندی در شهرهایی که با جهان‌بینی اسلامی ایجاد شده مورد توجه است اشاره کرد: پیامبر (ص) هنگامی که نقشه راه‌های مدینه را ترسیم می‌کرد، حضرت عرض راه مسجد به مصل را ده گز^۲ قرار داد و با وجود اینکه مدینه شهرکی بود که در آن خودرو، کامیون و دیگر وسایل نقلیه تردد نمی‌کرد، فرمودند که راه‌های آن را هفت گز عرض دهند (عاملی، ۱۳۸۹: ۷۹).

کوفه اولین شهری بوده است که با توجه به جهان‌بینی اسلامی ساخته شده است در این شهر معابر بزرگ چهل ذراع^۳، پس از آنها سی ذراع و میان آنها بیست ذراع و در مورد «زقاق^۴» هفت ذراع در نظر گرفته شده است (جعیط، ۱۳۷۲: ۱۳۸). طبری وضعیت خیابان‌ها را در شهر اسلامی چنین توصیف می‌کند: «معابر بزرگ چهل ذراع و معابر کم‌اهمیت‌تر سی ذراع و معابر متوسط بیست ذراع و کوچه‌ها هفت ذراع باشد و کمتر از این نباشد» (طبری، ۱۳۶۲: ۱۸۵۱-۱۸۵۰).

با توجه به جمع‌بندی و تحلیل مواردی که ذکر شد می‌توان گفت که، حداقل عرض برای معابر در محلات شهرهای اسلامی ۷ ذراع یعنی تقریباً معادل ۳/۵ متر بوده است. که با توجه به اینکه وسیله حمل و نقل در آن زمان شتر بوده و عرض هر شتر با بارش تقریباً برابر ۱/۶۰ متر بوده است (تصویر ۵) پس دو وسیله حمل و نقل می‌توانسته که بدون مزاحمت از کنار یکدیگر عبور کنند و از طرفی چون به دلیل سرعت پایین وسایل حمل و نقل در آن زمان مسیر جداگانه‌ای برای پیاده در نظر گرفته نمی‌شد. پس اگر مقداری عرضی که دو وسیله حمل و نقل به راحتی از کنار یکدیگر بدون مزاحمت عبور می‌کنند را با مقدار عرض پیاده‌رو جمع کرد می‌توان گفت حداقل عرض مطلوب معابر در محلات چه اندازه است. برابر آیین‌نامه طراحی راه‌های شهری مقداری عرضی که دو وسیله حمل و نقل به راحتی از کنار یکدیگر بدون مزاحمت عبور می‌کنند یا همان عرض مطلوب خط برای خیابان‌های

(تراکم متوسط و زیاد)، تجاری، تجاری- مسکونی، آموزشی (دبستان)، پارک و پارکینگ است که در بین کاربری‌های پیشنهاد شده برای این محله جای کاربری مذهبی خالی بوده و محله براساس محوریت کاربری آموزشی (دبستان) طراحی شده است. لذا بهتر می‌بود که در جهت ارتقای هویت اسلامی در این محله به وجود این عنصر مذهبی و معنوی در آن اهتمام بیشتری می‌شد.

• اندازه قطعات در تفکیک زمین

یکی از مهم‌ترین مباحثی که در هنگام تفکیک زمین از اهمیت به سزایی برخوردار است اندازه قطعات (حداقل تفکیک) است. از نظر اسلامی و با توجه به احادیث نقل شده از پیامبر اکرم (ص) و ائمه اطهار (ع) همواره به بزرگی آن (درشت‌دانگی) تأکید شده به گونه‌ای که بزرگی خانه و مسکن را یکی از عوامل سعادت انسان شمرده شده است که در زیر به چند مورد از این احادیث اشاره می‌شود: پیامبر اکرم (ص) فرمودند «سه چیز نشان سعادت است ... تا آنجا که می‌فرمایند: و خانه‌ای گسترده که دارای امکانات زندگی و رفاه باشد» (نهج الفصاحه، ۱۳۸۵: ۲۳۵).

در حدیث دیگر نیز آمده است: «من سعاده المرء سعده داره و من شقائه ضیق داره» (از خوشبختی آدمی بزرگی خانه او است، و خانه تنگ و کوچک او مایه رنج و سختی اوست). به سخن دیگر، آنکه رفاه و آسایش در این زندگی برایش فراهم شده است، نشانه‌اش داشتن خانه بزرگ است و آنکه تنگی و سختی زندگی بهره اوست، خانه تنگ و کوچک او، نشانه آن به شمار می‌آید. به ناچار، بزرگی و کوچکی خانه، با سعادت و شقاوت، به معنی بدطینتی و پاکی نفس ارتباطی ندارد. به همین دلیل، در روایت دیگری است که تنگی و کوچکی مسکن آدمی، نشانه سختی و رنج در زندگانی اوست: «من شقاء العیش ضیق المنزل» (معرفت، ۱۳۸۶: ۵۰۹).

در حدیث دیگر، از امام صادق (ع) روایت شده است: بدشگونی در سه چیز است: ... تا آن آنجا که می‌فرمایند: «اما خانه، در تنگی آن» (مجلسی، ۱۳۸۵: ۱۴۹).

پس با توجه به احادیث و روایات ذکر شده بزرگی خانه (قطعات) از نظر اسلامی مورد تأکید قرار گرفته شده است. ولی در مورد اینکه حدود و ابعاد قطعات اشاره‌ای نشده است پس لذا بزرگی قطعه با توجه به عرف موجود سنجیده می‌شود. با توجه به ضوابط مربوط به حداقل مساحت تفکیکی قطعات در محله امامیه غربی، حداقل مساحت تفکیکی در این محله در قطعات مسکونی با تراکم متوسط و زیاد ۵۰۰ متر مربع است که با توجه به عرف قطعات در مشهد این قطعات درشت‌دانه محسوب شده و از این نظر مناسب است.

• عرض معابر

نگرش غالب در مورد طرح‌های حاکم بر شهرهای جهان

• ارتفاع و نحوه جرم‌گذاری در قطعات

هر چند اسلام مالکیت خصوصی را به رسمیت شناخته و هر کس حق دخل و تصرف در ملک خویش را دارد ولی البته این نکته واجد اهمیت است که این دخل و تصرف نباید دیگران را در استفاده از حقوق طبیعی خود محروم کند. پس نحوه قرارگیری ساختمان در قطعه و بالابردن ارتفاع ساختمان و ایجاد طبقات نباید برای استفاده همسایگان از حقوق طبیعی خود از قبیل استفاده از نور، باد مزاحمت ایجاد کند. همچنین نباید سبب اشرافیت و ایجاد دید و منظر بر قطعات مجاور شده که به عنوان نمونه تعدادی از احادیث نقل شده از پیامبر اکرم (ص) و ائمه اطهار (ع) در این مورد ذکر می‌شود :

پیامبر اکرم (ص) فرمودند : «حقوق همسایه آن است که ... تا آنجا که می‌فرمایند : و خانه خود را از خانه او فراتر نبری و جلو جریان نسیم و هوا را بر او ببندی» (نهج الفصاحه، ۱۳۸۵: ۲۶۸). پیامبر اکرم (ص) نیز فرمودند : «هر کس خانه بسازد، و در حدی بالا برود که آفتاب دیگران را بگیرد خدا لعنتش کند» (انصاریان، ۱۳۸۸: ۳۰۸).

از امام صادق (ع) روایت می‌شود که فرمودند : «هیچ کس حق ندارد در دیوارش پنجره‌ای باز کند که از آن چیزی از درون خانه همسایه‌اش دیده می‌شود ولی باز کردن پنجره برای رسیدن نور در محلی که به خانه همسایه دید ندارد، جلوگیری نمی‌شود» (بروجردی، ۱۳۸۸: ۹۱۱).

علاوه بر موارد ذکر شده رعایت اصولی نیز در این مبحث لازم است که در زیر به چند نمونه از آن اشاره می‌شود : اصل ضرار : براساس این اصل، طراحی و ساخت شهر باید به نحوی انجام شود که باعث ضرر و زیان هیچ‌یک از شهروندان نشود؛

اصل محرمیت و پوشیدگی : این اصل به مهندسان و شهرسازان اسلامی گوش زد می‌کند که بناها و مسکن در شهر اسلامی باید به طریقی بنا شوند که ضمن بهره‌مندی از فضاهای آزاد، هوا، نور و ... پوشیدگی و حجاب زندگی فردی و خصوصی تضمین شود؛

اصل حرمت ساخت بناهای مرتفع و مشرف بر سایر بناها : بر این اساس، بلندمرتبه‌سازی در شهر اسلامی نباید حریم خصوصی افراد را از بین ببرد (صابری‌فر، ۱۳۸۸: ۷۱).

در مورد نحوه جرم‌گذاری در قطعه باید گفت که نحوه جرم‌گذاری به عواملی مانند وضع طبیعی زمین، میزان نیاز به فضاهای خصوصی و عمومی، نحوه دسترسی به معابر و ... بستگی دارد. در تعیین محل استقرار بنا، جهت وزش باد و سرعت و شدت آن و نیز تابش آفتاب نقش مؤثری ایفا می‌کنند.

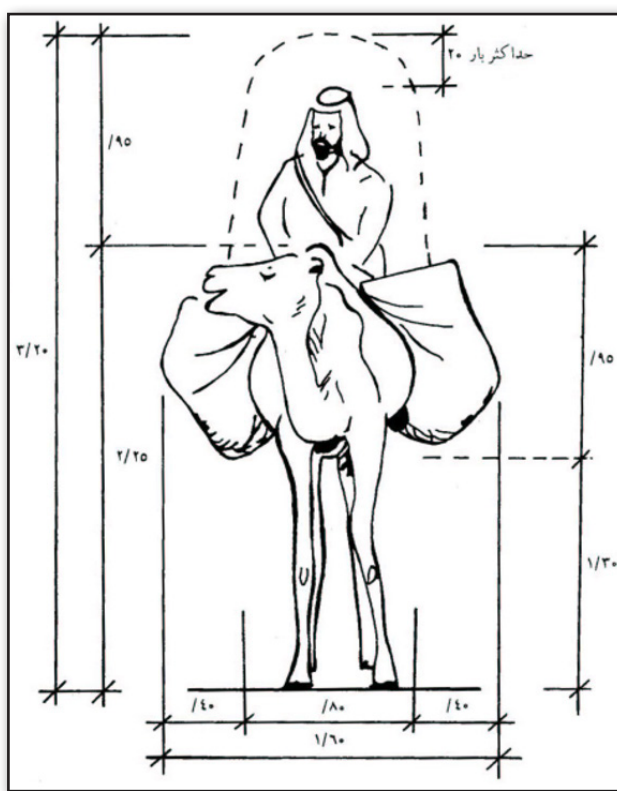
سردسیر بودن اقلیم مشهد از یک‌سو و اهمیت اثرات

محلی ۳/۵ متر و حداقل عرض برای پیاده‌رو در محلات ۱/۵ متر تعیین شده است (آیین‌نامه طراحی راه‌های شهری، ج ۸ : ۱۳۷۵، ۵۲ و ۵۴) پس حداقل عرض مطلوب معابر در محلات برابر رابطه زیر ۱۰ متر است (تصویر ۵ و ۶).

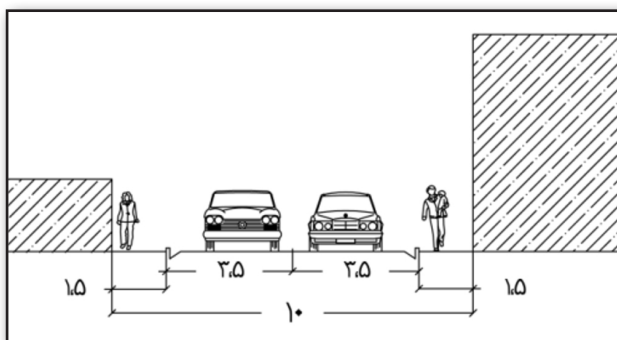
$$10m^2 = (1.5 \times 2) + (3.5 \times 2) = \text{حداقل عرض مطلوب معابر در محلات}$$

حداقل عرض مطلوب معابر در محلات

با بررسی به عمل آمده در نقشه‌های مربوط به معابر محله امامیه غربی، مشخص می‌شود که معابر آن به صورت ۱۲ و ۱۸ متری طراحی شده است که از حداقل عرض به دست آمده برای معابر در محلات (عرض ۱۰ متر) بیشتر است.

تصویر ۵. در بیشتر شهرهای عربی سهولت عبور دو شتر با بار کامل اساس تعیین عرض معابر بوده است. مأخذ : شکونی، ۱۳۸۷: ۱۸۵.

تصویر ۶. مقطع عرضی حداقل عرض معابر در محلات. مأخذ : نگارندگان.

مقام‌های بعدی جای دارند (تصویر ۷). در محله امامیه غربی با توجه به اینکه حداکثر تعداد طبقات سه طبقه است و محل جرم‌گذاری در قسمت شمال قطعه و جهت‌گیری قطعات به صورت شمال غربی-جنوب شرقی (تقریباً هم‌جهت با اولویت اول جهت‌گیری ساختمان در مشهد) است. لذا قطعات موجود در این محله مشکلی از نظر ارتفاع و نحوه قرارگیری ساختمان با مؤلفه‌های اسلامی نداشته و از این نظر مناسب هستند.

• سطح اشغال

سطح اشغال واژه جدیدی است که در قرن معاصر در طرح‌های جامع و تفصیلی مصطلح شده و در قرون اولیه اسلامی وجود نداشته ولی با توجه به عوامل دیگر می‌توان یک اصل کلی برای آن تعریف کرد.

- سطح اشغال را میزان فضای اشغال شده توسط ساختمان در طبقه همکف نسبت به کل زمین «عرصه» می‌گویند که دو عامل اصلی در آن دخیل هستند:

- مساحت فضای ساخته شده

- مساحت فضای باز یا همان حیاط قطعه.

که با داشتن آنها یا حداقل یکی از آنها می‌توان سطح اشغال را محاسبه کرد.

با توجه به حدیثی از امام علی (ع) روایت شده است: «خانه را شرفی است و شرف آن، حیاط بزرگ و دوستان صالح است و آن را برکتی است و برکت آن، خوبی جا، بزرگی حیاط و همسایگان خوب آن است» (مجلسی، ۱۳۸۵: ۱۴۹).

پس با توجه به حدیث ذکر شده اسلام به حیاط منزل و بزرگی آن اهمیت زیادی داده است و بزرگی آن را مایه خیر و برکت می‌دانند. با توجه به اینکه هرچه حیاط منزل دارای وسعت بیشتری باشد فضای ساخته شده آن کمتر و در نتیجه سطح اشغال نیز کمتر می‌شود لذا سطح اشغال پایین از نظر اسلام مطلوب است.

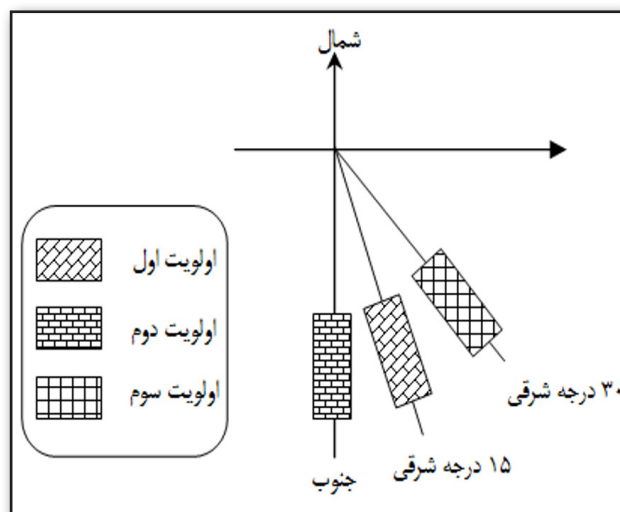
برابر ضوابط مربوط به سطح اشغال قطعات در محله امامیه غربی، حداکثر سطح اشغال در این محله ۴۵ درصد است که به ازای هر ۵ درصد کاهش در سطح اشغال ۱۰ درصد به تراکم آن ساختمان می‌تواند افزایش یابد که این ضابطه نیز عاملی تشویق در کاهش سطح اشغال است که این عامل با توجه به موارد ذکر شده از نظر اسلامی مطلوب است.

خنک‌کنندگی وزش باد در فصل زمستان از سوی دیگر در تعیین جهت ساختمان و نمای اصلی آن حایز اهمیت فراوانی است.

برای به حداقل رساندن نفوذ هوای سرد به فضاهای داخلی و کاهش اتلاف حرارت ساختمان در جداره‌های خارجی، باید نمای اصلی ساختمان تا حد ممکن زاویه کوچک‌تری با جهت وزش بادهای سرد داشته باشد.

با توجه به اینکه تمامی ساختمان‌های موجود در طرح تفصیلی محله امامیه غربی یک‌طرف هستند^۷ برای تعیین جهت مناسب در چنین بناهایی لازم است تا عملکرد جهات مختلف استقرار، با توجه به تأثیر عواملی چون وزش باد و تابش آفتاب، بررسی شود. با توجه به عملکردهای متفاوت و گاه متناقض، عناصر مختلف اقلیمی و نیز اهمیت نیازهای حرارتی و فضاهای داخلی این اقلیم لازم است تا درصد برتری هر یک از جهات، با در نظر گرفتن نسبت اهمیت هر یک از اهداف طراحی تعیین شود.

بررسی‌های نگارندگان نشان می‌دهد به منظور دستیابی به کلیه اهداف طراحی اقلیمی، چه در ساختمان‌های یک طبقه حیاط‌دار که در مقابل وزش باد مصون هستند و چه در ساختمان‌های مرتفع، ۱۵ درجه شرقی مناسب‌ترین جهت بوده و به ترتیب جهت‌های جنوبی و ۳۰ درجه شرقی در

تصویر ۷. اولویت جهت‌گیری ساختمان در مشهد. مأخذ: نگارندگان.

بحث، نتیجه‌گیری و آرایه پیشنهادات

با توجه به اینکه امروزه ما در کشوری زندگی می‌کنیم که نام اسلامی بودن بر آن نهاده شده و اینکه اسلامی بودن تنها یک نام نیست که بتوان با اضافه‌شده به نام یک کشور، به آن بسنده کرد و آن کشور را یک کشور اسلامی تلقی کرد بلکه باید تمامی جای جای آن به گونه‌ای جلوه‌گر هویت اسلام باشد و این هویت با توجه به نظر آقای نقی‌زاده عاملی در جهت وحدت ملی، احساس شخصیت ملی و در

تقابل با احساس از خود بیگانگی و خنثی کننده احساس حقارت در مقابل اجانب بوده و از سوی دیگر هویت شهرها و عناصر آنها هدایتگر افراد به سمت ارزش‌های معنوی مورد احترام و باور جامعه است.

یکی از مهم‌ترین عوامل نشان‌دهنده هویت هر شهر چگونگی ساخت و سازهایی است که در یک شهر صورت می‌گیرد و با بررسی آن می‌توان به فرهنگ افرادی که در آنجا زندگی می‌کنند پی برد. در این راستا لزوم ایجاد محلات یا احیای مفهوم محله با هویت ایرانی-اسلامی از مقولات بسیار مهمی است که باید مورد توجه قرار گیرد.

طبق بررسی‌های صورت گرفته توسط آقایان نقی‌زاده، پورجعفر و محمدی و سایر پژوهش‌ها، همواره نقش مسجد را به عنوان یکی از عوامل مهم و تعیین کننده ابعاد فیزیکی و همچنین برطرف کننده بسیاری از نیازهای اجتماعی، فرهنگی و سیاسی بخش‌های مسکونی شهر مشخص کرده‌اند که از این نظر پژوهش‌های ایشان با یافته‌ها و نتایج این پژوهش نیز همسو است. نکته حایز اهمیت در این پژوهش‌ها این است که پژوهشگران محترم اعلام کرده‌اند تنها وجود مساجد، گنبدها و مناره‌ها در بافت یک شهر نمی‌تواند سبب اسلامی بودن آن شهر باشد و لذا هر یک با توجه به دیدگاه خود به بیان اصول و ارزش‌های شهر اسلامی پرداخته و شهر اسلامی را از نظر ویژگی‌های مختلف از قبیل کالبدی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و ابعاد زیست‌محیطی مورد بررسی قرار داده‌اند ولی در این پژوهش‌ها کمتر به بیان اصول و ارزش‌های اسلامی در غالبی مدون در جهت طراحی محلات با هویت اسلامی پرداخته شده است. لذا پژوهش حاضر با توجه به خلا موجود در این باب و نیز در جهت برداشتن گامی در راستای ارتقای هویت اسلامی محلات مطالب مختلف مربوط به چگونگی و نحوی ساخت و ساز و قوانینی که از نظر اسلامی باید در نحوه ساخت و ساز و ایجاد محلات مورد توجه قرار گیرد جمع‌آوری و استخراج شده و سپس با توجه به تجزیه و تحلیل محتوای آنها، به ۶ دسته اصلی: محله‌بندی و حدود آن، انواع کاربری‌ها در سطح محله، اندازه قطعات در تفکیک زمین، عرض معابر، ارتفاع و نحوه جرم‌گذاری در قطعات و سطح اشغال، تقسیم‌بندی و سپس با توجه به شرایط امروزه مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته و کاربردی شده‌اند و به عنوان نمونه این مؤلفه‌ها در یک از محلات طراحی شده در بافت جدید شهر مشهد مورد بررسی قرار گرفته‌اند. در ابتدای امر به نظر می‌رسید که چون مؤلفه‌های اسلامی استخراج شده با توجه به اینکه براساس شرایط و وضع شهرهای موجود در قرون اولیه اسلامی بوده است شاید برای شهرهای امروزی دیگر کاربردی نداشته باشد. ولی یافته‌های پژوهش نشان داد که اگر اصول کلی براساس احادیث و روایات نقل شده از ائمه اطهار (ع) و تاریخ شهرسازی در شهرهایی که با جهان بینی اسلامی ساخته شده است (مانند شهر مدینه و کوفه) استخراج شده و این مؤلفه‌ها براساس شرایط امروز و اصول کلی ضوابط و مقررات شهرسازی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته و به روز شوند می‌توان از آن مؤلفه‌ها در شهرهای امروز استفاده کرد و سبب ارتقای هویت اسلامی محلات شد. به عنوان مثال در قرون اولیه اسلامی عرض معابر با توجه به سهولت عبور شتر با بار به عنوان مبنایی جهت طراحی معابر استفاده می‌شد و چون در شهرهای امروز دیگر از شتر به عنوان وسیله حمل و نقل استفاده نمی‌شود، می‌توان با تبدیل واحد حمل و نقل از شتر به اتومبیل عرض معابر را براساس مؤلفه‌های اسلامی تعیین و معابر را بر آن اساس طراحی کرد. بر این اساس و با توجه به بررسی صورت گرفته در یکی از محلات طراحی شده در بافت جدید مشهد (محدوده امامیه غربی) به این نتیجه می‌رسیم که در اکثر مؤلفه‌های ارایه شده (به استثنای طراحی براساس محوریت مسجد در محله) در این محله رعایت شده، لذا فرضیه اول تحقیق، یعنی عدم کاربرد مؤلفه‌های اسلامی با توجه به شرایط امروز رد شده و فرضیه دوم یعنی با توجه به اینکه مؤلفه‌های اسلامی استخراج شده برای طراحی محلات، اصول منطقی و عقلانی در جهت رعایت حقوق افراد، حداکثر بهره‌برداری از انرژی‌های مثبت محیطی (مانند نور، هوا و ...) و حداقل بر خورداری از انرژی‌های منفی محیطی (از قبیل بادهای مزاحم و ...) را مورد توجه قرار داده، در هر زمان می‌تواند کاربرد داشته باشد، مورد تأیید قرار می‌گیرد.

براساس یافته‌های پژوهش و در راستای تجزیه و تحلیل تجزیه و تحلیل مؤلفه‌های اسلامی که ذکر شده، پیشنهادهاتی به شرح زیر ارایه می‌شود:

با توجه به اینکه هویت اسلامی به مسجد گره خورده است تا حد امکان محلات جدید بر محوریت این کاربری طراحی و ایجاد شوند. در تعیین حدود محلات بهتر است فاصله ۴۰ خانه مسکونی (حدود ۶۰۰ متر) از کاربری مذهبی (مسجد) به عنوان مینا مد نظر قرار گیرد. کاربری‌هایی مورد نیاز برای تأمین نیازهای ضروری و روزمره ساکنین محله در طراحی و برنامه‌ریزی برای محلات لحاظ شده و این کاربری‌ها برای سهولت دسترسی در مرکز محله و با محوریت مسجد قرار گیرند.

معابر در محلات به گونه‌ای طراحی شوند که حداقل دو وسیله نقلیه و عابرین پیاده بتوانند به سهولت در آن معابر تردد کنند.

رعایت اصول اسلامی مانند اصل حریمیت و اصل ضرار و ... و بهر مندی تمامی قطعات از نور و باد مناسب در هنگام پیشنهاد تراکم و سطح اشغال برای قطعات لحاظ شود. علاوه بر پیشنهادهاتی که براساس یافته‌های پژوهش ذکر شد و در راستای طراحی بهتر محلات جدید نیز پیشنهادهاتی دیگری به نظر نگارندگان می‌رسد که به شرح زیر است:

در طراحی محلات حس تنوع‌طلبی افراد مد نظر قرار گرفته و از طراحی محلات به صورت تیپ و یکنواخت در حد امکان خودداری شود. در طراحی محلات جدید، ابتدا قشری که محلات برای آنها طراحی صورت می‌پذیرد، شناسایی و مورد تحلیل قرار گرفته و در طراحی محلات، نیازها، فرهنگ و عرف غالب آن قشر مد نظر قرار گیرد.

محلات طراحی شده جدید دارای ورودی و خروجی‌های معین بوده تا از هر جایی نتوان وارد یا از آن خارج شد و تردد وسایل نقلیه در آنها کنترل شود که این امر سبب ارتقای امنیت در محلات می‌شود.

از تخصیص دادن تراکم‌های بالا و احداث ساختمان‌های بلند و مرتفع که وجود آنها در محله ضرورتی ندارد تا حد امکان خودداری و در صورت پیشنهاد، فضای کافی جهت تأمین خدمات و فضای باز مورد نیاز و اصول شهرسازی اسلامی در این امر مورد توجه قرار گیرد.

پی‌نوشت‌ها

۱. وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ : و ما جن و انس را نیافریدیم مگر برای اینکه مرا (به یکتایی) پرستش کنند. / ۲. هرگز معادل یک متر است (مکارم شیرازی، ۱۳۷۴: ۳۳۷). / ۳. کلمه «ذرع» به معنای مقایسه طول اشیاء است، و این کلمه از کلمه «ذراع» گرفته شده که به معنای دست آدمی از نوک انگشتان تا آرنج است که در قدیم آن را مقیاس طول می‌گرفتند و فعلاً این کلمه بر خود آن آلتی که به وسیله آن طول‌ها اندازه‌گیری می‌شود نیز اطلاق می‌شود (طباطبایی، ۱۳۷۴: ۵۰۳) که تقریباً برابر با نیم متر بوده است. / ۴. «زقاق» به معنای کوچه‌هاست. / ۵. ساختمانی را یک‌طرفه گویند که تنها با یک نمای اصلی یا عمدتاً با یک نمای خود، با محیط خارج مرتبط باشد.

فهرست منابع

- قرآن کریم.
- نهج الفصاحه. ۱۳۸۵. ترجمه و نگارش: علی کریمی فریدنی، چاپ چهارم. قم: انتشارات حلم.
- انصاریان، حسین. ۱۳۸۸. نفس. قم: انتشارات دارالعرفان.
- اوستروفسکی، واتسلاف. ۱۳۸۷. شهرسازی معاصر از نخستین سرچشمه‌ها تا منشور آتن. چاپ چهارم. ت: لادن اعتضادی. تهران: مرکز نشر دانشگاهی.
- باقری، اشرف السادات. ۱۳۸۶. نظریه‌هایی درباره شهرهای قلمرو فرهنگ اسلامی. تهران: مؤسسه انتشارات امیرکبیر.
- بروجردی، حسین. ۱۳۸۸. منابع فقه شیعه: (ترجمه جامع احادیث). ت: احمد رضا حسینی، احمد اسماعیل تبار و محمدحسین مهموری. جلد ۲۳. تهران: انتشارات فرهنگ سبز.
- پورجعفر، محمد رضا و پورجعفر، علی. ۱۳۹۱. الگوی پیشنهادی محله، با مرکزیت مسجد و فضاهای عمومی مورد نیاز در شهر ایرانی-اسلامی. فصلنامه علمی- پژوهشی مطالعات شهر ایرانی اسلامی، (۱۰): ۲۴-۱۵.
- جعیط، هشام. ۱۳۷۲. کوفه پیدایش شهر اسلامی. ت: ابوالحسن سروقد مقدم. مشهد: مؤسسه چاپ و انتشارات آستان قدس رضوی.
- دهقان، اکبر. ۱۳۸۶. یک‌صد و پنجاه موضوع از آیات قرآن و احادیث اهل بیت، چاپ سوم. تهران: مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن.
- رستم‌پور، کاوه، مسافرزاده، غزال و نظیف، حسن. ۱۳۹۳. تحول هویت اجتماعی. پیام معماری و شهرسازی نوگرا در شهرهای نفتی خوزستان. فصلنامه علمی پژوهشی باغ نظر، (۲۹): ۲۲-۱۱.
- رهنما، محمد رحیم. ۱۳۸۸. شناسایی نقاط باارزش شهری (مفاهیم، مبانی، تئوری‌ها و انواع ارزش‌های شهری). مشهد: انتشارات جهاد دانشگاهی.
- رهنما، محمد رحیم، شکوهی، محمد اجزاء و صمدی، رضا. ۱۳۹۳. برنامه‌ریزی و آمایش راهبردهای ارتقای امنیت زائران و گردشگران شهر مشهد با تلفیق مدل‌های برنامه‌ریزی استراتژیک و تحلیل شبکه. مجله آمایش جغرافیایی فضا، (۱۲): ۱۲۲-۱۰۲.
- سعیدی رضوانی، عباس. ۱۳۷۲. بینش اسلامی و پدیده‌های جغرافیایی، مقدمه‌ای بر جغرافیای سرزمین‌های اسلامی. مشهد: آستان قدس رضوی.
- شکوئی، حسین. ۱۳۸۷. دیدگاه‌های نو در جغرافیای شهری، جلد اول، چاپ دوازدهم. تهران: انتشارات سمت.
- شیعه، اسماعیل. ۱۳۸۶. مقدمه‌ای بر مبانی برنامه‌ریزی شهری، چاپ نوزدهم. تهران: انتشارات دانشگاه علم و صنعت.
- صابری‌فر، رستم. ۱۳۸۸. تاریخ علم برنامه‌ریزی شهری (رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری). تهران: انتشارات دانشگاه پیام نور.
- طباطبایی، محمدحسین. ۱۳۷۴. ترجمه تفسیر المیزان، جلد دهم، قم: دفتر انتشارات اسلامی (وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم).
- طبری، محمدبن جریر. ۱۳۶۲. تاریخ طبری. ت: ابوالقاسم پاینده. تهران: انتشارات اساطیر.
- عاملی، جعفر مرتضی. ۱۳۸۹. شهر اسلامی: نشانه‌ها و شناسه‌ها، قم: مرکز چاپ و نشر دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم.
- قانون برنامه پنج‌ساله پنجم توسعه جمهوری اسلامی ایران (۱۳۹۴ - ۱۳۹۰).
- کیانی، محمد یوسف. ۱۳۹۱. معماری ایران (دوره اسلامی)، چاپ دهم. تهران: انتشارات سمت.
- مجلسی، محمدباقر. ۱۳۸۵. بحار الانوار. تهران: انتشارات دارالکتب الاسلامیه.
- محمدی، جمال، مؤیدفر، سعیده و صفراآبادی، اعظم. ۱۳۹۱. شهر اسلامی، شهری ورای گنبد و مناره. فصلنامه علمی- پژوهشی مطالعات شهر ایرانی- اسلامی، (۹): ۳۶-۲۵.
- معرفت، محمدهادی. ۱۳۸۶. آموزش علوم قرآن. تهران: انتشارات سازمان تبلیغات اسلامی.
- مهندسین مشاور مهران. ۱۳۷۹. طرح تفصیلی و آماده‌سازی امامیه غربی. مشهد: وزارت مسکن و شهرسازی، سازمان مسکن و شهرسازی.
- ناظم زاده قمی، اصغر. ۱۳۷۵. جلوه‌های حکمت: گزیده موضوعی کلمات امیرالمومنین علی علیه‌السلام، چاپ دوم. قم: دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم.
- نقی‌زاده، محمد. ۱۳۷۹. توسعه پایدار، شهر سالم و فرهنگ ایرانی. فصلنامه علمی- پژوهشی مسکن و محیط روستا، (۹۱): ۶۲-۵۰.
- نقی‌زاده، محمد. ۱۳۸۷. شهر و معماری اسلامی. اصفهان: انتشارات مانی.
- نقی‌زاده، محمد. ۱۳۸۸. طرح کلی برنامه جامع احیاء شهر اسلامی. مجله کتاب ماه هنر، (۴۴): ۱۳-۴.
- نقی‌زاده، محمد. ۱۳۹۲. جایگاه مسجد در طراح‌های شهرهای اسلامی. مجله کتاب ماه هنر، (۱۷۹): ۳۹-۲۰.
- وزارت مسکن و شهرسازی. ۱۳۷۵. آیین‌نامه طراحی راه‌های شهری، بخش ۸: خیابان‌های محلی، تهران: وزارت مسکن و شهرسازی.
- هیلن براند، رابرت. ۱۳۷۷. معماری اسلامی، ت: ایرج اعتصام. تهران: انتشارات شرکت پردازش و برنامه‌ریزی شهری.